

Mor-datter-forholdet etter seksuelle overgrep: En analyse av et terapiforløp

Ei ung jente har blitt utsatt for seksuelle overgrep fra far. Hun klandrer mor for det som har skjedd og avviser henne. Hvordan kan terapeuten legge til rette for dialog mellom mor og datter?

TEKST

Monica Juuhl-Langseth

Odd Arne Tjersland

Wenke Gulbrandsen

Tine Jensen

Svein Mossige

OG

Sissel Reichelt

PUBLISERT 10. oktober 2006

ABSTRACT:

The mother-daughter relationship subsequent to sexual abuse: An analysis of a therapeutic process

In the light of more recent empirical studies and ideological changes in the field of psychotherapy, this article examines earlier theoretical frameworks and essential ideas related to the treatment of sexually abused children and their mothers. The authors present a case analysis of the therapeutic process related to a young girl and the cooperation this entailed with her mother. Central elements in the therapeutic process related to individual work with the child, the use of a reflecting colleague, and the cooperation with the mother, are discussed.

Key words: sexual abuse, psychotherapy, mother-daughter relationship, therapeutic process

¹ Sogn senter for barne- og ungdomspsykiatri, Ullevål universitetssykehus.

² Psykologisk institutt, Universitet i Oslo

³ Barneavdeling for psykisk helse: Nydalen døgnetenhet. Ullevål universitetssykehus.

⁴ Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

⁵ Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Innledning

Det finnes mødre som begår seksuelle overgrep mot barn. Imidlertid viser prevalensstudier på dette området en entydig tendens: Det er først og fremst menn som står bak slike overgrep i familier: fedre, brødre, bestefedre, onkler og fettere (Finkelhor,

1994; Watkins & Bentovim, 1992). Mor er vanligvis en potensiell støttespiller for sitt barn, men det kan være en utfordring for en behandler å gi henne en slik hjelp at hun kan nå frem med emosjonell støtte og beskyttelse. I denne artikkelen presenteres en kasanalyse av en situasjon som mange behandlere kan møte: Ei ung jente har blitt utsatt for seksuelle overgrep fra far og har store tilpasningsvansker. Hun klandrer mor for det som har skjedd og avviser henne. I artikkelen beskrives og drøftes aktuelle tilnæringsmåter.

Tidlige ideer om intervensjon og behandling i overgrepssaker

Det var først på 80-tallet at seksuelle overgrep mot barn innenfor familien ble forstått som et stort og behandlingstrengende problem blant fagfolk flest. Rådene som behandlere fikk var relativt entydige: Hurtig atskillelse av barnet fra den mistenkte, samtaler med partene hver for seg, medisinske undersøkelser og rettslige avhør med det siktemål å vurdere straffesak. Tilbud om behandling skulle følge når det rettslige var avklart (Faller, 1990; Furniss, 1991).

Synet på barna

I fremstillingen av barna var man først og fremst opptatt av de individuelle psykologiske reaksjonene: opplevelser av svik, krenkelse, fortielse, skam og skyld. Ideene til behandling var nær, knyttet til dette. Opplevelsene skulle bearbeides sammen med en person som sto utenfor familien. Dels skulle barnet få hjelp til å gjenkalle og sette ord på det vonde som hadde skjedd, dels skulle man tilby et trygt rom der barnet kunne gjennomleve sine følelsesmessige reaksjoner (katarsis), gjerne gjennom lek og forestillingsvirksomhet (Ciottono & Madonna, 1996; Marvasti, 1989). Samtidig understreket man at barnet var uten skyld i det som hadde hendt. Ansvaret skulle plasseres på overgriperen («han er voksen, du er barn») og på dem som ikke hadde klart å beskytte barnet. Et ofte erklært mål var at disse skulle ta på seg dette ansvaret i løpet av behandlingen (Furniss, 1991; Trepper & Barrett, 1989). I tillegg var det vanlig å peke på at overgrep kunne stimulere erogene soner og gi lystopplevelse. Siden dette kunne utløse skam og skyldfølelse hos barnet var det viktig å normalisere slike reaksjoner (Walker & Bolkovatz, 1988).

Synet på mødrene

I incestlitteraturen ble mor viet betydelig plass, ofte til fortrensel for overgriperen, og med særlig oppmerksomhet rettet mot årsakene til hennes mangelfulle beskyttelse av barnet. Tre forklaringer var sentrale: Manglende seksuell interesse for far, en ubevisst kollusjon med far, psykisk sykdom med fraværenhet eller avvisning av barnet (Breckenridge & Baldry, 1997; Hoorwitz, 1983). Den ideen som kanskje hadde størst gjennomslagskraft var den som tillot mor dårlige forutsetninger for å være mor. Døtrenes fortvilelse ble tatt som et bevis på hvor dårlig forholdet mellom dem var. Forestillingen ble styrket når man opplevde at mødre reagerte på døtrenes avsløringer med mistro eller avvisning (Miller & Dwyer, 1997). Når offeret – ved avsløringen om seksuelle overgrep – rettet sitt sinne mot mor, ble dette tolket som nok

et tegn på det dårlige mor–barn-forholdet (Newman & Peterson, 1996). Giaretto (1982) uttrykte et syn på mor som mange hadde når han sa:

«The mother may not always be aware of the sources of her guilt, but in time she usually will admit to strong wrenches of guilt for not fulfilling her role as mother and wife. If she had ministered to the needs of her family instead of her own selfish wants, the incestuous events would not have occurred ...» (s. 37).

Dette underbygget ideer om å gi mødrene timer for seg selv, der de kunne få hjelp til å forstå barnet og hva de selv ikke hadde klart å ivareta, og ta på seg ansvar for dette. Et neste ledd i behandlingen var at mor fremførte sin unnskyldning overfor offeret.

Nyere perspektiver i synet på behandling av overgrepssaker i familier

Disse perspektivene var slett ikke enerådende blant fagfolk (Leira, 1992; McCarthy & Byrne, 1988). Likevel ble behandlingsideene til Furniss førende i praksisfeltet. Og – tross mange innvendinger mot synet på mødrene – har undersøkelser både i Norge (Mossige, 1998) og internasjonalt (Joyce, 2005) vist at forestillingene om ubevisst samarbeid eller manglende forutsetninger hos mor har fortsatt å prege mange hjelpere i dette feltet. Vi skal peke på noen forskningsbidrag som nyanserer bildet.

Barnas reaksjoner

Bildet av barn som opplever frykt, krenkelse, skam og skyld i tilknytning til overgrep blir stadig bekreftet. Imidlertid kan man si at forskningsfeltet i senere år ikke bare har sett på barn som reaktive til det som har skjedd, men at de også kan betraktes som egne aktører i samhandling med sine nærmeste. Blant annet viser flere undersøkelser at en fremtredende reaksjon hos barn er å unngå å fortelle noe om overgrepene (DeVoe & Faller, 2002; Goodman-Brown, Edelstein, Goodman, Jones & Gordon, 2003; Orbach & Lamb, 1999; Paine & Hansen, 2002; Sjøeberg & Lindblad, 2002). Det kan også synes vanskeligere for barn å fortelle til fremmede, for eksempel terapeuter, enn til nære personer i familien eller til venner (Tjersland, Mossige, Gulbrandsen, Jensen & Reichelt, 2005).

Lovett (1995) fant at overgrepsutsatte jenter ofte rapporterte om et varmt og aksepterende forhold til mor. Likevel fortalte mindre enn en tredjedel henne om overgrepene. Når barn ikke forteller, finnes det ofte andre og mer relevante forklaringer enn et dårlig forhold til mor: De ser seg selv som delaktige og skyldige, de lever under trusler fra overgriperen, de tror mor vet hva som har skjedd eller de vil skåne henne, de har lojalitet til overgriperen og frykter at denne kan rammes, de synes det er vanskelig å snakke om temaet (Lamb, 1986; Laing & Kamsler, 1990). Jensen, Gulbrandsen, Mossige, Reichelt og Tjersland (2005) peker på noen forhold som kan bidra til å gjøre det lettere for barn å fortelle til betydningsfulle andre.

Mødrenes reaksjoner

Det foreligger også empiriske undersøkelser som gir et mer nyansert bilde av mødrene. Deblinger, Harthaway, Lippman og Steer (1993) sammenlignet tre mødregrupper der

barna hadde blitt misbrukt av henholdsvis partnere (incest-mødre), andre slektninger og noen utenfor familien. Incest-mødrene jobbet ikke mer utenfor hjemmet eller hadde høyere forekomst av medisin- eller rusmisbruk som kunne redusere deres evne til å ta seg av barn. I denne gruppen var det heller ikke flere som hadde opplevd seksuelle eller fysiske overgrep. Incest-mødre trodde på sine barns avsløringer og fungerte som barnas støtteperson i samme grad som de andre mødrene, og de var de første til å mistenke og/eller rapportere misbruket.

Sirles og Franke (1989) studerte ulike sider ved mødres reaksjoner på avsløringer om seksuelle overgrep. Når overgriperen var et mer perifert familiemedlem (bestefar, onkel, fetter) trodde 92,3 % av mødrene på barna; var han biologisk far, trodde 85,9 % på barna, mens andelen sank til 55,6 % når overgriperen var en stefar eller samboer. Flere forhold bidro til redusert tillit: Barna var eldre, de hadde en vanskelig relasjon til stefar og kunne mistenkes for å fremsette falske beskyldninger.

Sirles og Franke (1989) hevder at mødrenes nærhet til barn i dagliglivet feilaktig har blitt tolket av offeret selv og fagfolk som en bevissthet om og en velsignelse av misbruket. I en oversiktsartikkel peker Miller og Dwyer (1997) på at det ikke finnes vel underbygde studier som bekrefter at mødrene i alminnelighet vet om overgrepene før de blir avslørt, eller at de forsøker å dekke over dem. Tvert imot har man funnet at når de får vite om overgrepene, har de en tendens til å melde dette til noen utenfor familien. Forfatterne hevder at mistenkeliggjøringen av mor henger sammen med noen overordnede forestillinger i vår vestlige kultur, der «den gode mor» forventes å ha helt spesielle og nære bånd til sine barn, samt evne til å se hva som er galt med dem til enhver tid. Veien er kort til å klandre mor dersom noe går galt i barnas oppvekst:

«How is it possible for daughters to escape blaming their mothers for whatever goes wrong in their lives when this view is supported by popular cultural images, and codified by social and psychological theorists?», sier Walters (1988, s. 40). Jensen (2005) har vist hvordan mødre bruker de tilgjengelige fortolkningsmuligheter som finnes i kulturen når de møter utydelige og bekymringsfulle signaler fra sine barn.

Endringer i synet på intervensjon og behandling

Ideene om en hurtig intervensjon, individuell traumebehandling av barn og ansvarspåførende samtaler med mødre er mindre sentrale veivisere for behandlere i dag. Det er flere grunner til dette. Noe handler om en redusert forventning til at politietterforskning og rettsprosesser kan gi fellende dommer. I norsk rettsvesen blir flertallet av overgrepssakene mot barn henlagt (Stene, 2001). Videre har mange behandlere den erfaring at barn blir utydelige eller trekker tilbake tidligere utsagn straks det er fare for å ramme en overgriper som står dem nær familiemessig (Kempe & Kempe, 1984; Sorensen & Snow, 1991). Dette har påvirket ideene om hvilke temaer det er mulig å snakke om og hvordan man i en behandling kan tilrettelegge konteksten for samtalen.

Samtidig har det pågått en metadebatt om forståelsen av psykologisk behandling inspirert av konstruktivisme (Maturana & Varela, 1980; von Foerster, 1981) og av

sosialkonstruksjonisme (Gergen, 1985) som har satt sinne tydelige spor på overgrepfeltet. Blant annet har man utfordret ideer om traumebehandling basert på å gjennomleve det smertefulle og en tilbakeskuende innsikt. Oppmerksomheten har i større grad blitt rettet mot hvordan hendelser kan utforskes fra en ikke-vite-posisjon (Anderson & Goolishian, 1988), hvordan mennesket «skaper sin historie» (White & Epston, 1990) og hvordan fremtid kan bygges på egen kompetanse og løsninger (de Shazer, 1988). Preget av disse føringene beskrev Durrant og Kowalski (1990) en alternativ tilnærming i overgrepssaker: Seksuelle overgrep leder ikke *nødvendigvis* til psykiske problemer. Komplekse problemer som seksuelle overgrep forutsetter ikke nødvendigvis komplekse løsninger. Konsentrert oppmerksomhet på den overgrepssdominerte historien kan låse klientene fast i en karriere som varige overgrepsofre. Fokus på det som opprettholder problemene, på unntak og på løsninger som har virket, kan åpne opp for endringer. Axelsen (1997) har supplert dette perspektivet med uttrykket «symptomet som ressurs», som innebærer at terapeuten rammer inn det klient og betydningsfulle andre har gjort som forsøk på å ta kontroll over uforutsigbare situasjoner. Reaksjoner som synes irrasjonelle og skamfulle, kan fra dette perspektivet betraktes som nødvendige overlevelsesmåter.

Samtidig med dette har «familien som ressurs» kommet mer frem som en bærende ide i deler av behandlingslitteraturen, et begrep som peker på hvordan mor kan være til støtte for sitt barn etter avsløringer om seksuelle overgrep (Laing & Kamsler, 1990). Empiriske undersøkelser gir belegg til dette: Everson, Hunter, Runyon, Edelsohn og Coulter (1989) fant at etter kjønn var støtten fra mor den viktigste prediktor for om overgrepsutsatte utviklet psykopatologi. Morrison og Clavenna-Valleroy (1998) fant at jenter i alderen 11 til 18 år som oppfattet sine mødre som støttende, hadde bedre selvbilde og færre symptomer på depresjon etter behandling. Samtidig er det ikke gitt at mor og andre familiemedlemmer får en slik støtterolle, spesielt i saker der en annen i familien har begått overgrepene.

Fobiks behandlingsmodell Fobik står for «Foreldre og barn i krise». Prosjektet ble støttet av Norges forskningsråd, Barne- og familiedepartementet, Psykologisk institutt, UiO og NOVA.

Saken som analyseres her er hentet fra Fobik-prosjektet, et forskningsprosjekt som var rettet mot å undersøke hva som hender i familier når noen mistenkes for å misbruke et barn seksuelt, og hva som kan være hensiktsmessig hjelp for disse familiene.

Behandlingsperspektivene ovenfor preget terapeutenes tilnærming: Ideer ble hentet fra kriseorientert, relasjonell, løsningsorientert, sosialkonstruksjonistisk og narrativ teori (Tjersland et al., 2003). Det relasjonelle perspektivet ble beskrevet slik:

«... perspektivet innebærer at barns og voksnes opplevelser, forståelse og handlemåter skapes og utvikles i forholdet dem imellom. Barn handler ut fra forståelse og hensyntagen til hvordan foreldre og andre i familien reagerer og kommuniserer, og vice versa. Konsekvenser av mistanker om overgrep er at det skaper usikkerhet, mistenksomhet, taushet og fastlåste relasjoner. Dialog og gjensidig utvikling kan stanse

opp, ikke bare i tilknytning til temaet overgrep, men også på andre områder. Ved å dele informasjon kan det skapes bevegelse i fastlåste relasjoner. Åpenhet kan bidra til mer trygghet i familien, mer tillitt mellom hjelpere og familien, og bedre betingelser for dialog innen familien og mellom familien og hjelpere, enten overgrep har skjedd eller ikke» (s. 284).

En intensjon med prosjektet var å beskrive hvordan de terapeutiske ideene fant en praktisk utforming i møtet med de utfordringer terapeutene sto overfor. Den anonymiserte kasantalysen som følger, av terapiprosessen med Elin og hennes mor, er forsøk på å gi en slik beskrivelse. Elin var 16 år og ble henvist til Fobik-prosjektet fordi hun hadde fortalt om overgrep fra sin far. Relasjonen mellom mor og datter fremsto som et sentralt samtaletema allerede i første time. Selv om mor i liten grad deltok direkte i terapitimene, så både Elin, mor og terapeutene etter terapien at prosessen hadde bedret dette forholdet betraktelig. Kasantalysen er særlig rettet mot hva terapeuter kan lære av hvordan et anstrengt forhold mellom en mor og en datter kan behandles, når overgrep mot barn er temaet.

Datamateriale og analyse

Data består av transkriberte videoopptak fra elleve samtaletimer (mor deltok i to av dem), refleksjoner som terapeutene har skrevet ned etter hver time, referater fra tolv telefonsamtaler, to transkriberte intervjuer med mor og datter hver for seg ved avslutningen av terapien og ett år senere. Elin møtte samme terapeut (her omtalt som T) i alle timer. Denne hadde en medarbeider som fulgte samtalen bak speil og deltok som reflekterende medarbeider (omtalt som MA). En forskningsassistent som sto utenfor Fobik-teamet, har gått igjennom materialet og foretatt disse analysene (Knutzen, 2003).

I den første delen av analysen ble samtlige tekster gjennomgått for å skille ut det som direkte og indirekte handlet om relasjonen mellom mor og Elin. Utvelgelsen ble drøftet med en terapeut som kjente prosjektet godt, og mindre justeringer ble foretatt. Deretter ble den utvalgte teksten analysert, avsnitt for avsnitt, der kommentarer og refleksjoner knyttet til følgende spørsmål ble registrert: Hvilket tema handlet samtalesekvensen om, hvordan stilte terapeuten spørsmål, hvordan reagerte klientene og hvordan responderte terapeuten? Tematisk kunne materialet ordnes etter følgende sentrale temaer: Det å skille mellom Elin og mors opplevelse; det å anerkjenne og plante spirer til en ny mestringshistorie; utforskning av mors ansvar og rolle; motstridende følelser overfor mor; motstridende følelser overfor far; hvordan trygge mor på at Elin kunne klare seg. Flere temaer gikk igjen, men rekkefølgen ovenfor gir et bilde av hva som fikk mest plass til enhver tid under terapiprosessen. Kasantalysen følger denne kronologien. Slik får man et fortettet bilde av en prosess der både temaer og tilnæringsmåter gjentok seg.

Terapihistorien

Elin bor sammen med sin mor og tre mindre søsken. Overgrepet skjedde nylig under et samvær med far. Elin fortalte det til en kusine, og denne informerte mor. Elin har senere antydnet at flere overgrep hadde funnet sted i den tiden far bodde sammen med dem. Situasjonen er kritisk: det er daglige konflikter mellom Elin og mor, og Elin bebreider henne for manglende beskyttelse. Skolefaglig har prestasjonene gått klart tilbake. Elin opplever å bli mobbet av medelever og uteblir ofte fra timene. Far har hatt store psykiske vansker i lang tid. Elin vil ikke anmelde ham. Kontakten med far har opphørt.

Kontrakt

Når mor og datter møter sammen første gang, sitter Elin med ytterjakken på. Hun svarer motvillig og kortfattet og oppfører seg avvisende til mor. Mor fremstår som bekymret, fortvilet og fylt av skyldfølelse. Etter ønske fra Elin avtales det at hun skal komme alene i fortsettelsen. Samtidig insisterer terapeuten på at mor må få noen å snakke med mens dette pågår. Det avtales at mor ved behov kan snakke med T over telefon. T understreker at hun ikke gir informasjon til den andre uten å spørre først. Begge oppfordres til å dele det de har lyst til med hverandre etter samtalene.

Samtaleprosessen med Elin pågikk over elleve møter i ett år. Det fant sted tolv telefonsamtaler med mor, og hun deltok i det tiende møtet. Utvalgte sekvenser fra samtalene blir gjengitt for å belyse sentrale temaer i terapiprosessen, særlig med tanke på endringer i mor–datter-forholdet. Hendelser vil bli utdypet og kommentert.

Skille opplevelsene til mor og datter (2. time)

Elin: Før de ble separert, var han på psykiatrisk sykehus. Meningen var at han skulle flytte ut og bo for seg selv. Han begynte å komme masse på besøk. Jeg sa til mamma at jeg ikke ville at han skulle flytte inn igjen, at jeg ikke syntes at det var noe lurt. Så fikk han flytte inn igjen, og så skjedde det masse rart... [...]

T: ...så husker du en samtale mellom alle sammen hvor det hørtes ut som han skulle flytte inn igjen, og at du sa at du ikke syntes det var noe lurt.

Elin: I ettertid har mamma sagt at jeg hadde rett.

T: Så fra da skjedde det mye rart i deres hus. Tenkte du at mamma visste noe om det?

Elin: Jeg tror ikke hun har visst noe.

T: Så når du motsatte deg flytting tenkte hun at du ikke hadde noe med å blande deg inn i deres forhold, mens for deg betydde det at det skjedde noe med deg som du ikke likte?

Elin: Ja.

T: Har jeg forstått deg rett; var du da klar over hvorfor du sa at du ikke ville at han skulle flytte inn igjen?

Elin: Nei, jeg var ikke det. Det er først nå i ettertid jeg har sett hva det egentlig var.

T: Så hadde mamma spurt hvorfor den gangen; – ville det vært vanskelig å sette ord på det?

Elin: Ja.

Sakte gjentar T det Elin sier. Det bidrar til bekreftelse, men også til å senke tempoet i dialogen; det skapes en ro og et rom til å dvele ved det som sies. Formuleringen «Har jeg forstått deg rett?» understreker bestrebelsen etter å få med seg akkurat hva det er Elin mener. T haster ikke med å konkludere. Videoopptakene viser at hun – spesielt i de første timene – speiler Elins stemme ved selv å snakke lavt, slik Elin gjør.

Elin forteller noe usammenhengende om omstendighetene rundt at faren fikk flytte inn igjen. T stiller en rekke deskriptive spørsmål til hvem som sa hva. Det tydeliggjør at perspektivene til Elin og mor både var like og forskjellige. Noe av det som ble sagt, fikk ulik betydning for dem. Slik atskilles noen av Elins og mors opplevelser.

Anerkjennelse og spirer til en ny mestringshistorie (2. time)

Elin (omtaler fars labilitet og mors bekymring for ham):.. På morgenen gikk jeg på skolen, leverte i barnehagen, kom hjem fra skolen, hentet i barnehagen, gjorde lekser og lagde middag. Det var helt sykt, jeg skulle ikke hatt sånne oppgaver i det hele tatt... så tidlig...

T: Så du måtte bli ganske tidlig voksen, du?

Elin: Ja.

T: Går det an å si det sånn at da pappa ble syk, hadde du bare én forelder, og da han kom tilbake igjen, hadde du plutselig ingen...?

Elin: Ja... (forteller om krancling og voldelige episoder hjemme)

T: Og så lot mamma han flytte inn igjen?

Elin: Ja, jeg skjønner det ikke.

T: Det skjønner jeg er vanskelig å forstå. Så i tillegg til at det har skjedd overgrep mot deg, har det også skjedd mange andre ting. Du har vært vitne til at mamma har blitt slått, du har blitt skremt.... Du hadde også et kjempestort ansvar med å ta vare på søsknene dine en periode. Hvordan greide du dette? Du var ikke mer enn 13 år.

Elin: (svarer ikke)

T: Hvor mange i din klasse tror du har hatt et slikt ansvar?

Elin: Det tror jeg er bortimot ingen.

Utdragene viser glimt av noe som gjentar seg i timene: T tar imot Elins vonde historie, oppsummerer, og Elin forteller mer. T prøver ikke å alliere seg med Elin mot mor; hun utforsker uten å konkludere. Samtidig bekrefter hun Elins opplevelse; «det skjønner jeg at er vanskelig å forstå». Spørsmålene bidrar til å tydeliggjøre at flere forhold har bidratt til problemene for Elin. Ikke alt føres tilbake til overgrepene. Analysen av timene viser en terapeutisk praksis med stor varhet for hva som til enhver tid er passende å gi tilbake

av reformuleringer som fremhever mestring. Det er få i de første timene, flere etter hvert. I denne timen forankrer T mestringen i en sammenlikning med barn på Elins alder.

Mot slutten av timen kommer den reflekterende medarbeider (MA) inn og sier blant annet:

Når Elin forteller dette her, får jeg også inntrykk av at det har vært... en stor oppgave hun har måttet ta på seg og en veldig viktig hjelp for søsknene hennes [beskriver...]. Det dukket opp noen bilder da jeg hørte på dere: Jeg så for meg et lite bjørketre som sto ved en elv. Det holdt på å vokse og sto godt plantet i bakken. En høst ble det et skikkelig uvær. Det regnet så mye at det tok med seg mye av jorda rundt treet. En dag med veldig mye vind og regn rev elven med seg hele treet. Det ble ført nedover elva, gjennom ville fossestryk. Noen dager senere ble det kastet opp på land igjen. Akkurat der det ble liggende var det ganske fin og bløt jord og røttene på treet var hele. Slik hadde det seg at bjørketreet begynte å slå nye røtter igjen, og langsomt vokste det seg større. Våren kom, og nye blader begynte å spire på treet. Menneskene som gikk tur langs elva gledet seg; vakkert og trossig sto det der.

...

Når Elin går fra timen, bøyer hun seg spontant frem og gir T en klem.

MA fremstår som et vitne til Elins historie. Han sier at det hun har gjort, har vært en viktig hjelp for hennes søken. Slik fremheves nye meninger ved Elins handlinger. Elin var ikke bare selv et offer for at faren gjorde det han gjorde; hun var også en beskytter for sine småsøsken. I narrative termer utvides historiene gjennom utforskning av mening, fra å være en klump av noe vondt og uforståelig, til å bli mer nyansert og innlemme andre aspekter enn det vonde. MA avslutter med en historie som peker videre og som vekker håp.

Mor ringte flere ganger, både før og etter samtalene. Referatene viser at det oftest dreide seg om tenårenes mange utfordringer, ikke minst når mor – under henvisning til sitt svik – ble avvist som meningsberettiget. T lyttet, ga råd og stilte ofte spørsmål. Følgende var typiske gjengangere: «Hun trenger deg mer enn noen gang; hvordan kan du stille opp og ikke la deg feie av banen?» «Har du spurt Elin – hva er hennes vurdering av dette spørsmålet?» «Har du sagt at du ringer – hva kan du si til henne om denne samtalen?» Spørsmålene formidlet minst tre budskap: Du er en kompetent mor, og datteren din trenger deg; det er klokt å spørre en ungdom før man tar avgjørelser om dem; det er tryggest å spille med åpne kort.

Utforskning av mors rolle og ansvar (4. time)

T: Vet du hva det er som gjør det ekstra vanskelig å snakke med mamma?

Elin: Pappa har gjort noe som jeg aldri kommer til å tilgi han for. Mamma liksom, jeg har mye nærmere forhold til henne, prater ofte med henne...

T: (gjentar det Elin sier)... sånn tenker du om han. Men når det gjelder mamma, så er du mer usikker. Du har et nærmere forhold til mamma og så er du usikker på hvordan du skal tilgi henne, og om du skal tilgi henne?... da må en i så fall vite hva en skal tilgi da.

Elin: Ja, det må være det at hun ikke var der for meg når jeg trengte å prate med henne, når jeg trengte henne liksom, og at hun tok han inn igjen. Hadde hun ikke gjort det, så hadde det aldri skjedd (gråter)...

T: Hvis hun ikke hadde tatt han inn igjen, så hadde ikke den voldtekten skjedd...

Elin: (svakt) mm...

T: (pauser) Tenker du at hun er ansvarlig for de siste gangene dette skjedde?

Elin: Hun er ikke ansvarlig for noe av det. Det er jo pappa som har gjort det (puster tungt), men at hun lot pappa flytte inn igjen. Det var en stor miss for oss alle. Hun er ikke ansvarlig, det er pappa... han hadde ikke trengt å gjøre det selv om han hadde flyttet inn.

T: Så hvis mamma hadde sagt at han ikke fikk lov å flytte inn, så hadde det ikke skjedd.

Elin: Nei. [...]

T: Tenker du at hun kunne ha stoppet det som skjedde? Og i så fall hvordan?

Elin: Det som skjedde i familien? Eller det som skjedde nå?

T: Det som skjedde nå i vår, da du var hjemme før sommeren.

Elin: Det kunne hun ikke stoppe uansett, hun var bortreist da.

T: Så akkurat den episoden kunne hun ikke stoppa. Skulle hun ha vært der?

Elin: Jeg har ikke tenkt på det sånn. Det var jo jeg som ville reise. Trodde ikke at han var så syk lenger, gikk på medisiner, jeg trodde liksom at han aldri kom til å gjøre det mer.

T: Skulle hun sagt til deg at du ikke skulle reise dit for han har ikke forandret seg?

Elin: Hun sa det.

T: Hun sa det?

Elin: Det var egentlig min feil. Det var jeg som absolutt ville reise.

T: Det går likevel an å tenke det at hun skulle ha holdt på sitt; vært sterkere og sagt at «du Elin, du får ikke dra»...»du får ikke være der alene sammen med far»...?

Elin: Ja, men hun visste ikke om det da, at det hadde skjedd. Hun fikk jo ikke vite det før etter at jeg kom tilbake igjen!

Samtalen kretser om temaer som tilgivelse, ansvar og skyld. Elin sondrer mellom betydningen av hva mor og far har gjort. Mors handlemåte er vanskeligst å forstå, og T følger dette sporet. Elin introduserer ordet «tilgivelse». T retter oppmerksomheten mot nyanser; både *om* man skal tilgi og i så fall *hva*. Slik får også Elin hjelp til å tenke igjennom sine egne grenser.

T spør om mor er «ansvarlig for» den andre voldtekten også; en spissende formulering. Det utløser en samtale om hva mor var ansvarlig for. Det at mor lot ham flytte inn igjen, betegner Elin som «en stor miss», et mindre aggressivt uttrykk enn tidligere. T spør om mor kunne ha stoppet det som skjedde senere. Igjen plasserer hun et større ansvar på mor. Elin reagerer med å forsvare henne. Det er et nyanseringsarbeid som pågår. Utspillene mot ytterkantene bidrar til at Elin gir en fyldigere beskrivelse av situasjonen slik den så ut for mor.

Motstridende følelser overfor mor: hevn og kjærlighet (4. time)

Elin: ... hun sier til meg at «jeg fortjener ikke at du er så hevnende», og så kan jeg si at «jeg ikke fortjener noe av det jeg har opplevd».... Føler at jeg ikke kan ha noe normalt forhold til henne. Lar være å svare når hun sier til meg at (puster tungt) «det der er du for ung til, det der er du for liten til». Hvis jeg spør henne «var jeg for liten som var 12 år og tok vare på min bror?», så føler jeg på meg at egentlig har jeg ikke lyst til å være så ekkel, men jeg synes på en måte hun fortjener det. Derfor er det veldig vanskelig. Det river i begge ender, så jeg vet ikke hvordan jeg skal åpne meg.... Det er liksom for å vise henne at... hun skal huske hva jeg hadde ansvar for da jeg var 12 år. Jeg synes ikke at hun skal blande seg så mye i mitt liv. Det skal ikke så mye til før jeg eksploderer... og så er det det at jeg egentlig ikke har lyst til å være sånn...

T:.. du kjenner mamma. Du vet at hvis jeg sier akkurat det der, så blir hun lei seg... og så tenker du at på en side så har jeg ikke lyst til å være sånn, og på en annen side..; «søren heller, den der kan hun godt få»...

Elin: Når jeg sier det er det også for at hun skal føle den smerten jeg har følt opp gjennom årene. Og jeg vil ikke gi meg på at hun skal få slippe unna nå, at jeg bare skal tilgi henne... (utdyper).

T: I hvert fall skal hun ikke slippe unna så lenge jeg sitter med det?... Betyr det at hvis du greier å komme deg ut av dette, så blir det lettere å la mamma slippe å plages med det?

Elin: Hadde jeg ikke følt noe med det som har skjedd, så hadde jeg ikke brydd henne med det heller!... Egentlig så har jeg lyst til å ha et godt forhold til henne, sånn normalt i alle fall...

T: Tenker du at hun kan hjelpe deg noe med det?

Elin: Det eneste hun sier, er at jeg har rett i å være sur på henne, at jeg kan være så sur på henne som jeg vil, for det... trenger jeg liksom.

T: Ja... så nå bør du egentlig slappe av da, og være sur...?

Elin: Ja, men da er det det at jeg egentlig ikke har lyst til å være sur på henne. Egentlig har jeg lyst til å være sur på henne, og så har jeg ikke lyst. Det er det som er så vanskelig!

MA gjengir noen av de ambivalente følelsene i sin refleksjon og avslutter:

Det er neimen ikke lett. Men jeg er ikke så sikker på om... må hun tilgi? For mor har jo på en måte gjort noe som Elin har opplevd som galt for henne. Sånn er det for Elin, og sånn

var det for Elin, da det skjedde. Det å tenke at vi skal tilgi ting andre har gjort som vi syntes var gale ... det er kanskje ikke nødvendig for å komme videre?

Elin svinger mellom å ville straffe sin mor og samtidig ikke ville det. To tenkemåter kommer i konflikt med hverandre. Den ene er at mor må forstå, og at dette har noe «helbredende» ved seg for Elin. Den andre er at mor må skjønne og erkjenne at hun har sviktet. Det er utfordrende for en tenåringsmor å møte dette: Når hun mener at Elin er for ung til å delta i noe, blir hun minnet om sitt svik, hun kjenner seg maktesløs og kan fort trekke seg.

Samtidig gjentar Elin at hun egentlig ønsker et godt forhold. T's utsagn om at «hvis du greier å komme deg ut av dette» ligger nær et løsningsorientert, hypotetisk fremtidsscenario. Det skjer en bevegelse videre fra det deskriptive til mulige fremtidige hendelser. T spør også om mor kan hjelpe Elin ved å være annerledes. Slik peker hun på at det ikke bare er opp til Elin å skape en forandring, men at også mor kan bidra.

Kanskje overrasker MA litt med spørsmålet om «må hun tilgi?». Det rokker noe ved en allmenn forventning i vår kultur. Han antyder at man kan fortsette å ha et godt og betydningsfullt forhold til en annen selv om man ikke kan tilgi spesifikke handlinger.

Motstridende følelser til far: hat og medlidenhet (8. time)

Elin beskriver kommunikasjonen med mor som bedret. Det har vært julefeiring, og Elin har fulgt sin plan om å se far.

Elin: Etterpå kan jeg tenke på alt. Egentlig synes jeg litt synd på meg selv når jeg tenker igjennom livet mitt og alt som har skjedd. Hvorfor det ble som det ble, ja...

T: Hvis vi tenker tilbake på den lille jenta som vokste opp og tok ansvar for mye, så er det ikke så rart at du synes synd på henne. Det var jo ikke lett. [...] Du sa to ting, at du syntes synd på deg selv, og at du tenkte på alt. Det var mye som kom frem igjen.

Elin: Spesielt når det gjelder pappa. Om jeg skulle synes synd på han eller hate han.

T: Du visste ikke helt hvilke følelser som var der. Om det var slik at du hatet han for det han hadde gjort mot deg og utsatt deg for, og tenkte at det var synd på han...

Elin: Ja. Jeg synes synd på han og synes at han fortjener et bedre liv, for det er jo egentlig helt forferdelig. Selv om han har gjort det han har gjort (sukker), så synes jeg at han fortjener et bedre...[...] Han ser så hjelpesløs og tragisk ut. [...]

T: Jeg har sikkert spurt deg tidligere, men når ble pappa syk? Vet du tidspunktet?

Elin: Det utviklet seg ganske tidlig. Jeg kunne merke fra jeg var fem år til jeg var ti år hvor mye han egentlig hadde forandret seg; hvordan han løy til meg, og at han var engstelig. [...]

T: Hvordan var han før dette, slik du husker det?

Elin: Nei...

T: Det er ikke godt å vite hva du så som fem år, men hva slags bilde har du av han som frisk?

Elin: Han var ikke direkte syk da. I den tiden var jeg mer pappajente. Det var moro å være sammen med pappa. Han var bare grei og snill. Han hadde tid til å leke med meg, og han hentet meg i barnehagen. Vi gjorde ting. [...]

T: I den perioden hadde du en pappa som stilte opp ... (gir eksempler). Likte han det selv?

Elin: Det så sånn ut. Bildene fra jeg var liten, fra ett til fire år, viser en helt annen mann.

T: Går det an å beskrive hvordan den mannen var?

Elin: Han smiler mye og har det veldig bra.

T snakker om Elin som «den lille jenta»; i tredje person. Dette skaper distanse mellom hvem Elin var i fortid og hvem hun er nå. De snakker om spenningen mellom det å synes synd på og det å hate, følelser som er hverandres motpol. Spørsmålet om hvordan det var før far ble syk åpner opp for andre fortellinger om ham. Historien om hvordan han har deltatt i hennes liv, blir rikere; noe godt har vært der – og det har hun mistet. I refleksjonen løfter MA frem at Elin klarer å forholde seg til begge sidene ved sin far. Han beskriver dette inngående og avslutter slik:

Det har skjedd veldig mye her, synes jeg, veldig mye bra. Det har blitt et kraftig bjerketre dette – som har sine egne røtter.

Hvordan trygge mor på at Elin kan klare seg? (9. time)

Elin forteller at hun klarer seg bedre, både i skolen og med jevnaldrende. Mor er fortsatt litt overbeskyttende, derfor er hun usikker på om mor virkelig har sett forandringene.

Elin: Tror at det som plager henne, er at hun overså og ikke tok det alvorlig nok. Tror det er derfor at hun nå skal passe veldig på. [...]

T: Det er noe av det som hindrer henne i å tørre å tro på at det går bedre for deg.[...] Før var alt kaos; oppslukt av det som hadde skjedd, måtte du fjerne deg straks du så pappa. Slik er det ikke lenger. Du har fått mer avstand. Du kan være i nærheten. Du har også en evne til å sette deg i andres sted (gir eksempler). Hvordan kan du fortelle det slik at hun ser det?

Elin: Det tror jeg at hun skjønner. Hun har selv sagt til meg at hendelsen kommer til å være der, men at det er på en sånn måte at jeg ikke skal plages med det.

T: Det er mammas forhåpninger.

Elin: Det går ikke an at det blir borte. Det vil være en periode i livet som man husker.

T: For noen er det slik at de glemmer. Det kan bli et hull som – når noe dukker opp senere – skaper uforståelige følelser. Slik høres det ikke ut som det er for deg. Du har tatt det frem og snudd og vendt på det, men det har ikke vært lett.

Elin: Den første tida hadde jeg bare lyst til å glemme det og ikke snakke om det til noen. Jeg skjønte fort at jeg måtte få det ut og bort.

Det er en sterk, aktiv, lyttende og reflekterende Elin som snakker. Det at også andre ser dette, særlig mor, betyr mye for henne. Derfor inviterer hun mor med til den tiende timen. Her bidrar både Elin, mor og terapeutene til å fortelle den nye historien. Det rår glede og optimisme.

Etter terapien: Fra avslutningsintervjuet med Elin

Forventninger: Det ble jo helt annerledes enn jeg forventet. Jeg trodde ikke jeg skulle klare å prate om noen ting. Jeg følte meg så bitter da jeg kom, hadde mest lyst til å gå ut og være sint. Men så ble det jo sånn at jeg følte at jeg kunne prate om det.

Forandringer: Vi snakker ikke lenger bare om problemer, og gjør vi det skjer det uten å slenge dritt til hverandre. [...] Jeg har fått en oversikt og kontroll over livet mitt igjen, og da kunne jeg prøve å forstå mamma lite grann også, selv om det ikke var lett. [...] Jeg klarer å ha pappa i nærheten nå uten å måtte løpe ut. Jeg har fått plassert ham. [...] Hadde jeg ikke gått her tror jeg mamma ville vært mye mer bekymret for meg. [...] Begge to har fått litt avstand fra hverandre og fått tenkt litt.

Selvbilde og veien videre: Jeg ser på meg selv som ganske bevisst; en som tar ansvar og står på krava. [...] Jeg vil si at det å ha kommet seg igjennom dette her er ganske sterkt gjort! [...] Nå skal jeg ta videregående skole, og bli noe jeg og. Jeg har lyst til å bli arkitekt. Vi får se.

Elin forteller om sin skepsis til terapeutene, om sine bebreidelser mot mor, om en depressiv oppgitthet uten håp, og hvordan alt dette gradvis har forandret seg. Hun inkluderer mor når hun snakker om bedringene; begge trengte avstand til det som hadde skjedd. Hun fremhever betydningen av å få «et så å si normalt forhold til pappa». Det ble ikke snakket så mye om overgrepene i denne terapien, men desto mer om hvordan relasjonen mellom dem hadde vært, og hvordan den forandret seg. Nå beskriver hun seg selv som sterk og ansvarlig; uttrykk vi kjenner igjen fra terapiprosessen. Den lille fjellbjørka hadde begynt å slå røtter igjen

Ett år etter avsluttet terapi: Fra intervjuet med mor

Skam: Jeg kommer aldri over det første møtet. Vi hadde begynt å sette ord på hva dette var. Vi fungerte så dårlig sammen. Følte meg så ute av kontroll og samtidig ydmyk overfor Elin og det hun hadde vært igjennom. Det å sitte der og bli vurdert som mor; dere kjente oss ikke.

Skyldfølelse: Situasjonen var fortvilet. Hadde store vansker med å ta Elins smerte innover meg. Jeg kom lett i forsvar. Ønsket at det ikke skulle være tilfelle det som hun fortalte, og håpet at det bare var noe forbigående. Det var vanskelig å se konsekvensene for henne. Jeg tenkte at jeg hadde vært uoppmerksom; at jeg ikke hadde fått ting med meg og lyttet nok på henne.

Forandringene og hva som hjalp: Elin fremstår i dag som en helt annen person; mer rolig og mer i harmoni med seg selv [...]. Hun har tatt et klart standpunkt i forhold til far; han er parkert. Hun ser på han som en person preget av sykdom, og han er ikke hennes far lenger [...]. Jeg har fått et sunnere forhold til henne. Den hjelpen hun fikk hos dere, roet meg ned. Jeg visste at noen snakket med henne om det som var vondt og vanskelig, noe som jeg ikke greide da. Så kunne jeg møte henne med konsekvenser i hverdagen, manglende struktur, konsentrasjon, osv. Det ble på en måte en arbeidsdeling om å ta hånd om henne.

Utsagnene taler for seg selv: Ubehaget og frykten ved det første møtet, avvisningene og anklagene fra datteren; hvordan ville terapeutene se på henne? Hun var både skamfull og i forsvar. Fortellingen hennes tyder på at måten hun ble møtt på og telefonkontakten som fulgte, bidro til at hun ikke ble sittende fast i noen av disse følelsene.

Det var også smertefullt å ta innover seg det Elin fortalte – både det faktiske som hadde skjedd, og hvordan hun så *seg selv* oppe i dette. Det sier noe om alvoret i krisen som utløses når seksuelle overgrep fra et nært familiemedlem kommer opp i dagen; sjokket, skyldfølelsen, bildet av grusomme handlinger og frykten for konsekvensene: Er barnet mitt skadet for alltid? Det synes å ha vært en lang prosess for henne. Mye har forandret seg: Bildet av henne selv, av mannen hun var gift med, betydningen av Elins protester da far flyttet inn igjen, osv. Det har tatt tid å restrukturere og skape ny forståelse.

I intervjuet bekrefter hun at forandringsprosessen har fortsatt etter avsluttet terapi. Elin fungerer godt i forhold til venner, skole og dagligliv. De snakker ofte sammen, også når noe er vanskelig, og det fleipes om at «mors krisetelefon er åpen 24 timer i døgnet». Mor har blitt en viktigere og nærere person for Elin. Forandringene attribueres både til styrken hos Elin, den hjelpen hun fikk fra terapeuten, og at det ble en slags arbeidsdeling mellom mor og dem. Det tyder på at mor kjente seg inkludert og respektert til tross for at Elin møtte alene til de fleste timene.

Perspektiver på terapiprosessen

Det er fire aspekter ved terapiprosessen som her skal løftes frem: De individuelle samtalene med Elin, refleksjonene til medarbeideren, samarbeidet med mor og perspektivet terapeutene velger når de skal forstå og forholde seg til seksuelle overgrep i familier.

Kjennetegn ved individualsamtalene med Elin

Den kasuistiske analysen bidrar til å fremheve noen indre og logiske sammenhenger mellom terapeuten's handlemåter, Elins svar og utfallet av terapiprosessen. Terapeuten fremtrer som interessert, spørrende og lyttende. Hun lar Elin velge tema, tempoet er sakte, tonefallet lavmælt og undrende. Knappe, kortfattede svar møtes med anerkjennelse og utforskende nysgjerrighet til de ord og uttrykk hun bruker. Etter hvert snakker Elin mer. Når de negative følelsene kommer frem, ser og bekrefter terapeuten dem, stadig i en sakte og undersøkende form. Og Elin finner flere ord. Arbeidsformen har i seg klare elementer fra «ikke-vite»-tradisjonen (Anderson & Goolishian, 1988).

Og herfra beveger terapeuten seg ofte i retning av de betydningsfulle andre: «Dette var viktig for deg – og vet du hva mamma visste på dette tidspunktet?». Slik trer det relasjonelle frem som betydningsfullt. Det handler mer om opplevde virkeligheter enn om sannheten. I møtet med det Elin forteller, sorterer og strukturerer terapeuten det som kommer frem. Dernest kommer spørsmål som bidrar til å differensiere meninger og intensjoner hos aktørene.

Terapeuten følger tett, men er samtidig styrende i den forstand at hun fremhever noe på bekostning av noe annet; i begynnelsen med varsomhet og alltid i en tentativ form. Én agenda er *å løse opp i fastlåsende fortellinger og hjelpe klienten til å akseptere ambivalente følelser til betydningsfulle andre*. Dette skjer dels på den måten at hun anerkjenner de sinte, vonde og hatefulle følelsene overfor mor og far, dels ved at hun utforsker hendelsene Elin refererer til, situasjonen da de fremkom, og hva som har endret seg over tid. Slik utfordres de entydige svarene, og Elin får hjelp til å hente frem nyansene.

En annen agenda er *å hjelpe klienten til å se at hun er noe mer enn et overgrepsoffer*. Dette skjer dels ved at terapeuten nedtoner betydningen av å snakke om det som hendte under overgrepene. Hun lytter, tar imot, men fører ikke selv samtalen i denne retningen. Derimot retter hun oppmerksomheten mot at det har vært flere forhold i livet til Elin som har bidratt til vanskene. Og størst interesse rettes mot relasjonen mellom Elin og hennes nærmeste, hvordan det var, hvordan det ble og hvordan det kan komme til å bli.

En tredje agenda er betoningen av mestring: *å fremheve det Elin har med seg i livet og som har hjulpet henne gjennom det vanskelige*. Hva kan identifiseres og beskrives i det repertoaret hun allerede har, og hvordan kan det videreutvikles?

Samspeillet med den reflekterende terapeut

I det prosjektet denne saken er hentet fra, ble det ofte brukt en reflekterende medarbeider i timene. Det var ikke bare Elin, men langt yngre barn enn henne, som reagerte positivt og forventningsfullt på dette. Det kan synes noe overraskende i og med at det reflekterende teamet – i sin klassiske form – er en relativt kognitivt orientert arbeidsform. Det handler om å dele betrakningsmåter og tanker (Andersen, 1987).

Barnas interesse kan forstås fra flere synsvinkler: De får en anledning til å høre på andre som på en respektfull måte snakker om dette som er så vanskelig for dem selv å snakke om. Og det skjer uten at noen krever noe aktivt bidrag fra deres side. Etter hvert satte Elin seg godt til rette i en slags avslappet forventning når medarbeideren banket på døren. Refleksjonene bidrar med å løfte frem, sortere og ordne det de har snakket om. Det gir en avstand til kaoset av følelser. Den reflekterende medarbeideren fremstår også som et vitne; en som har sett og hørt fortvilelsen, og som har forstått hvor vanskelig det har vært. Slik sett har Elin nådd frem med et budskap om noe som hun tidligere opplevde ble oversett eller fortiet. Videre fremhever den reflekterende medarbeider barnets kompetanse og viljestyrke. Det barnet har fått til – på tross av alt det vonde – beskrives og utdypes.

Mor som en ikke-deltakende deltaker

Da Elin forlangte å møte alene, laget terapeuten en kontrakt som innbar fortsatt kontakt med mor: Hun kunne ringe så ofte hun ønsket. Hun kunne snakke både om egne reaksjoner og temaer som berørte datteren når Elin hadde gitt klarsignal om det. I tillegg ble de oppfordret til å dele informasjon med hverandre under terapiprosessen.

Arbeidsformen skiller seg fra en der terapeuter lukker seg inne i terapirommet med unge overgrepsofre og «skjermer» barnet for påvirkningen fra foreldrene. I slike saker kan mor føle seg utestengt, bebreidet, utrygg på terapeuten og – etter hvert – mistenksom til det som foregår; det snakkes om noe som hun får del i. Hun får høre at det er noe hennes barn kan bearbeide best i forhold til en som står i større avstand til hendelsene. Om terapeuten i tillegg preges av ideer om mors medansvar for overgrepene, er sannsynligheten stor for at terapien gjør datteren enda mer lukket og bebreidende overfor mor. Og mor kan svare med sterkere forsvar og angrep tilbake.

I terapien med Elin var det et mål at hun og mor skulle hjelpes til å få en bedre relasjon til hverandre. Temaet i mange av timene kretset nettopp omkring dette å forstå handlemåtene både hos seg selv og mor i historien de hadde vært gjennom. På den ene siden bekreftet terapeutene Elins rett til ikke å tilgi det som hadde vært vondt. På den andre siden stilte de spørsmål som bidro til å nyansere forståelsen av mor. Samtidig fikk mor over telefon støtte på å involvere seg og ikke la seg avvise. Slik saken utviklet seg, kjente mor at hun kunne overlate sider ved overgrepstemaet til terapeutene og selv konsentrere seg om å være tenåringsmor. Sannsynligvis bidro både den åpne kanalen til terapeuten og invitasjonen om å delta mot slutten av terapien til denne utviklingen.

En relasjonell forståelse av barn utsatt for seksuelle overgrep fra familie

Dette er en analyse av delaspekter ved et saksforløp blant 23 andre i et stort materiale. Det er en historie som understøtter en tendens som er fremtredende i samtlige saker: betydningen av å nærme seg seksuelle overgrep mot barn i familier med relasjonelle briller (Mossige et al., 2003; Tjersland et al., 2005). Saken om Elin illustrerer hvor viktig det er at hjelpere bygger sitt arbeid på den forutsetning at seksuelt misbrukte barn står i et lojalitetsforhold til sin familie, uansett hvordan forholdet fremtrer å være når man møter dem første gang. Barn trenger hjelp til å sortere sine egne reaksjoner overfor de betydningsfulle andre, både til dem som ikke forsto, og til dem som begikk grenseoverskridende handlinger. Og i dette må den personen som ofte er aller viktigst – mor – få hjelp slik at hun kan være en støttespiller for barnet sitt i fortsettelsen.

Hjelpere vil fortsatt kunne støte på mødre som utsetter barnet sitt for seksuelle overgrep og som mangler forutsetninger for å støtte barnet sitt. Poenget vårt er at hovedbildet er et annet. Hjelpsøkende mødre ligner oftere på dem vi har møtt i dette prosjektet: Mor er omsorgfull og fylt av bekymringer over barnets reaksjoner, samtidig som hun strever med å forstå hva de betyr. Når barnet på sin side velger å tie, befinner mor seg i en situasjon der hun må søke seg frem i et ukjent terreng. Hun prøver seg først frem med de kjente måtene å tyde terrenget på, som at det handler om aldersspesifikke reaksjoner, reaksjoner på en skilsmisse eller skoleproblemer. Når ikke dette passer,

søker hun etter nye orienteringsmerker. På et eller annet tidspunkt dukker overgrep opp som en mulig forklaring. Når barnet ikke gir klare tilbakemeldinger, begynner mor å fluktuere mellom å tro og ikke tro (Jensen, 2005). Blir tvilen til visshet om at overgrep har funnet sted, kommer andre reaksjoner; selvbebreidelsen og frykten for varige skader og – midt oppe i dette – strevet med å være en vanlig mor. Vi har referert til flere andre undersøkelser som gir lignende bilder av mor.

Disse reaksjonene er ikke en funksjon av patologi hos mødre; det er ganske normale reaksjoner på først å befinne seg i en fortvilet uvisshet, og dernest få bekreftelsen på at det verste som kunne skje har skjedd. Det er innlysende at disse reaksjonene virker inn på samhandlingen med barnet. I denne artikkelen har vi argument for et terapeutisk siktemål der informasjon etter hvert kan deles mellom mor og barn, så fremt det skjer i et tempo og på en måte som er passende for begge.

Odd Arne Tjersland

Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

Pb 1094 Blindern, 0317 Oslo

Tlf 22 84 52 10

E-post o.a.tjersland@psykologi.uio.no

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 43, nummer 10, 2006, side 1012–22

TEKST

Monica Juuhl-Langseth

Odd Arne Tjersland, Professor i psykologi, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo

KONTAKT: peder.kjos@psykologi.uio.no

Wenke Gulbrandsen

KONTAKT: wenke.gulbrandsen@bun.oslo.kommune.no

Tine Jensen

Svein Mossige

OG

Sissel Reichelt

+ **Vis referanser**

Referanser

Andersen, T. (1987). The reflecting team. Dialogue and meta-dialogue in clinical work. *Family Process*, 26, 415–428.

Anderson, H., & Goolishian, H. (1988). Human systems as linguistic systems: Preliminary and evolving ideas about the implications for clinical theory. *Family Process*, 27, 371–393.

Axelsen, E. (1997). Symptomet som ressurs. *Psykiske problemer og psykoterapi*. Oslo: Pax Forlag.

- Breckenridge, J., & Baldry, E. (1997). Workers dealing with mother blame in child sexual assault cases. *Journal of Child Sexual Abuse*, 6, 65-80.
- Ciottone, R. A., & Madonna, J. M. (1996). *Play therapy with sexually abused children. A synergistic clinical-developmental approach*. London: Jason Arnonson.
- Deblinger, E., Hathaway, C. R., Lippmann, J., & Steer, R. (1993). Psychosocial characteristics and correlates of symptom distress in nonoffending mothers of sexually abused children. *Journal of Interpersonal Violence*, 8, 155-168.
- de Shazer, S. (1988). *Clues. Investigating solutions in brief therapy*. New York: W. W. Norton & Company.
- DeVoe, E. R., & Faller, K. C. (2002). Questioning strategies in interviews with children who may have been sexually abused. *Child Welfare*, 81, 5-31.
- Durrant, M., & Kowalski, K. (1990). Overcoming the effects of sexual abuse: Developing a self-perception of competence. In M. Durrant, & C. White (Eds.), *Ideas for therapy with sexual abuse* (ss. 65-110). Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Everson, M. D., Hunter, W. M., Runyon, D. K., Edelsohn, G. A., & Coulter, M. L. (1989). Maternal support following disclosure of incest. *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 197-207.
- Faller, K. C. (1990). *Understanding child sexual maltreatment*. London: Sage Publications.
- Finkelhor, D. (1994). The international epidemiology of child sexual abuse. *Child Abuse and Neglect*, 18, 409-417.
- Furniss, T. (1991). *The multiprofessional handbook of child sexual abuse. Integrated management, therapy & legal intervention*. London: Routledge.
- Gergen, K. (1985). The social constructionist movement in modern psychology. *American Psychologist*, 40, 266-275.
- Giaretto, H. (1982). A comprehensive child sexual abuse treatment program. *Child Abuse and Neglect*, 6, 263-278.
- Goodman-Brown, T. B., Edelstein, R. S., Goodman, G. S., Jones, D. P. H., & Gordon, D. S. (2003). Why children tell: A model of children's disclosure of sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27, 525-540.
- Hoorwitz, A. N. (1983). Guidelines for treating father-daughter incest. *Social Casework: The Journal of Contemporary Social Work*, 69, 515-524.
- Jensen, T. K. (2005). *The interpretation of signs of child sexual abuse. Culture & Psychology* (in Press).
- Jensen, T. K., Gulbrandsen, W., Mossige, S., Reichelt, S., & Tjersland, O. A. (2005). Reporting possible sexual abuse: A qualitative study on children's perspectives and the context for disclosure. *Child Abuse and Neglect* (in press).
- Joyce, P. A. (2005). The case conference as social ritual: Constructing a mother of a sexually abused child. *Qualitative Social Work: Research and Practice*, 4, 157-173.
- Knutzen, M. J. (2003). *Terapi etter seksuelle overgrep. En kasusstudie med fokus på mor-datter relasjonen. Hovedoppgave ved Psykologisk Institutt, Universitetet i Oslo*.
- Kempe, R. S., & Kempe, C. H. (1984). *The common secret: Sexual abuse of children and adolescents*. New York: W. H. Freeman and Company.
- Laing, L., & Kamsler, A. (1990). Putting an end to secrecy. Therapy with mothers and children following disclosure of child sexual assault. In M. Durrant, & C. White (Eds.), *Ideas for therapy with sexual abuse* (ss. 159-179). Adelaide: Dulwich Centre Publications.
- Lamb, S. (1986). Treating sexually abused children: Issues of blame and responsibility. *American Journal of Orthopsychiatry*, 56, 303-307.
- Leira, H. (1992). *Fra Klytimestra til Demeter. Mødre til incestutsatte døtre som ressurs. Rapport til forskningsprogram om kvinnemishandling*. Oslo: NAVF.

- Lovett, B. B. (1995). Child sexual abuse: The female victim's relationship with her nonoffending mother. *Child Abuse & Neglect*, 19, 729-738.
- Marvasti, J. A. (1989). Play therapy with sexually abused children. I S. M. Sgroi (Ed.), *Vulnerable populations (Vol. 2): Sexual abuse treatment for children, adult survivors, offenders and persons with mental retardation* (ss. 1-41). New York: Lexington Books.
- Maturana, H., & Varela, F. J. (1980). *Autopoiesis and cognition; the organization of the living*. Boston: Reidel.
- McCarthy, I. C., & Byrne, N. O'R. (1988). Mistaken love: Conversations on the problem of incest in an Irish context. *Family Process*, 27, 181-199.
- Miller, R., & Dwyer, J. (1997). Reclaiming the mother-daughter relationship after sexual abuse. *Australia and New Zealand Journal of Family Therapy*, 18, 194-202.
- Morrison, N. C., & Clavenna-Valleroy, J. (1998). Perceptions of maternal support as related to self-concept and self-report of depression in sexually abused female adolescents. *Journal of Child Sexual Abuse*, 7, 23-40.
- Mossige, S. (1998). Har barnet mitt vært utsatt for seksuelle overgrep? En narrativ analyse av mødres fortellinger. Avhandling til dr. psychol-graden. Oslo: NOVA rapport 21/98.
- Mossige, S., Tjersland, O. A., Gulbrandsen, W., Jensen, T. K., & Reichelt, S. (2003). Mistanke om seksuelle overgrep mot barn: Utviklingen i familier under og etter samtalehjelp. Del II: Status ett år etter avsluttet behandling. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 40, 295-306.
- Newman, A. L., & Peterson, C. (1996). Anger of women incest survivors. *Sex Roles*, 34, 463-474.
- Orbach, Y., & Lamb, M. (1999). Assessing the accuracy of a child's account of sexual abuse: A case study. *Child Abuse & Neglect*, 23, 91-98.
- Paine, M. L., & Hansen, D. J. (2002). Factors influencing children to self-disclose sexual abuse. *Clinical Psychology Review*, 22, 271-295.
- Sjoeberg, R. L., & Lindblad, F. (2002). Limited disclosure of sexual abuse in children whose experiences were documented by videotape. *American Journal of Psychiatry*, 159, 312-314.
- Sorensen, T., & Snow, B. (1991). How children tell: The process of disclosure in child sexual abuse. *Child Welfare*, 70, 3-15.
- Stene, R. J. (2001). Seksualforbryter - skjebner i rettssystemet. *Samfunnsspeilet. Tidsskrift for levekår og livsstil*, 15, 2-12.
- Sirles, E. A., & Franke, P. J. (1989). Factors influencing mothers' reactions to intrafamily sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, 13, 131-139.
- Tjersland, O. A., Mossige, S., Gulbrandsen, W., Jensen, T. K., & Reichelt, S. (2003). Mistanke om seksuelle overgrep mot barn: Utviklingen i familier under og etter samtalehjelp. Del I: Behandlingsideer og kjennetegn ved utvalget. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 40, 282-294.
- Tjersland, O. A., Mossige, S., Gulbrandsen, W., Jensen, T. K., & Reichelt, S. (2005). Helping families when ongoing child sexual abuse is suspected. Characteristic reactions and how these changed during and after treatment. *Child and Family Social Work* (in press).
- Trepper, T. S., & Barrett, M. J. (1989). *Systemic treatment of incest. A therapeutic handbook*. New York: Brunner/Mazel.
- von Foerster, H. (1981). *Observing systems*. Seaside, CA: Intersystems.
- Walker, L. E. A., & Bolkovatz, M. A. (1988). Play therapy with children who have experienced sexual assault. I L. E. A. Walker (Ed.), *Handbook on sexual abuse of children. Assessment and treatment issues* (ss. 249-269). New York: Springer Publishing Company.
- Walters, M. (1988). Mothers and daughters. I M. Walters, B. Carter, P. Papp, & O. Silverstein (Eds.), *The invisible web* (ss. 33-89). New York: Guilford.
- Watkins, B., & Bentovim, A. (1992). The sexual abuse of male children and adolescents: A review of current research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 33, 197-248.

White, M., & Epston, D. (1990). Narrative means to therapeutic ends. Adelaide: Dulwich Centre.